

Spadkobiercy wojennej traumy. Dialog z tradycją

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Słuchowisko](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jacek Dehnel, *Lala*, Warszawa 2009, s. 238–245.
- Źródło: Tadeusz Lubelski, *Praca żałoby (fragmenty)*, [w:] tegoż, *Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*.

Spadkobiercy wojennej traumy. Dialog z tradycją

Ruiny kamienicy przy ulicy Twardej 22 w Warszawie, w której 31 grudnia 1943 r. powołano Krajową Radę Narodową

Źródło: domena publiczna.

Doświadczenie wojenne jest obecne w pamięci zbiorowej pomimo upływu dziesiątek lat. Twórcy wciąż na nowo powracają do tego tematu, ujmują go jednak z nowych perspektyw. Rozważają problemy, o których nie można było mówić publicznie, niekiedy z powodu politycznej cenzury. Wracają do tematów związanych z wojną także dlatego, że przemyślenie, zrozumienie, przeżycie, emocjonalne przyswojenie doświadczeń wojennych wymagało czasu. W nowy sposób na problematykę związaną z wojną patrzą zarówno ludzie urodzeni po wojnie, jak i ci, którzy wojnę pamiętają i u schyłku życia dokonują z nią rozrachunku. Ci pierwsi podejmują dialog, a niekiedy spór z pokoleniem swoich rodziców i dziadków. Inaczej patrzą na historię – próbują ją zrozumieć, ale też ocenić.

Twoje cele

- Rozróżnisz pojęcia żałoby i melancholii.
- Sporządzisz listę cech, którymi odznaczają się dzieła literackie podejmujące temat żałoby.

- Przeanalizujesz zabiegi narracyjne służące wyrażeniu traumy wojennej.

Przeczytaj

Druga wojna światowa spowodowała nie tylko katastrofę humanitarną, ale także załamanie [aksjologii](#), na której oparta była cała kultura europejska. W twórczości czasów wojennych, np. tej reprezentowanej przez pokolenie Kolumbów, ważne miejsce zajmowało pytanie „dlaczego?”, świadczące o potrzebie odnalezienia sensu w środku wojennej [hekatomby](#). W utworach powstających u schyłku wojny i tuż po jej zakończeniu na pierwszy plan wysunęło się natomiast pytanie „co dalej?”. Twórcy tacy jak Czesław Miłosz (tom *Ocalenie* wydany w 1945 roku), Tadeusz Różewicz (tom *Niepokój* wydany w 1947 roku) czy Gustaw Herling-Grudziński (*Inny świat* wydany w 1951 roku) podjęli próbę wyrażenia doświadczenia wojennej [traumy](#). Zainicjowana w ich dziełach „[praca żałoby](#)” – emocjonalnego przeżycia i intelektualnego opracowania tej traumy – trwa w literaturze polskiej i europejskiej do dziś.

1. Wymień bohaterów literackich, dla których najważniejsze w życiu były następujące wartości: honor, wolność, miłość, wiara, prawo, sprawiedliwość społeczna. Podaj tytuły utworów, w których występują ci bohaterowie, i przypomnij autorów tych dzieł.
2. Jak wskazani przez ciebie bohaterowie realizowali te wartości w życiu? Co byli w stanie dla nich poświęcić?
3. Która z wymienionych postaci zasługuje, twoim zdaniem, na szczególną uwagę? Wyjaśnij dlaczego.
4. W jaki inny sposób niż za pośrednictwem kreacji bohatera literatura mówi o wartościach?
5. Przypomnij utwory literackie poruszające problem zmagania człowieka z historią. Jakich wydarzeń one dotyczą? W jaki sposób ukazwany jest w nich świat?
6. Omów postawy, które przyjmowali bohaterowie tych dzieł literackich.
7. Scharakteryzuj ludzi władzy w tych utworach.

Żałoba to czas smutku przeżywany po starcie kogoś bliskiego. Może także wiązać się z utratą jakiegoś abstraktu, np. ojczyzny, wolności, ideału. Niekiedy żałobie towarzyszy melancholia. Cechuje ją m.in. głębokie przygnębienie, brak zainteresowania światem zewnętrznym, utrata zdolności przeżywania radości i pozytywnych emocji, zahamowanie codziennej aktywności oraz obniżenie poczucia własnej wartości.

Źródło: x1klima, dostępny w internecie: Flickr, licencja: CC BY-ND 2.0.

” Tadeusz Lubelski

Praca żałoby (fragmenty)

W refleksji krytycznej nad stanem rodzimej kultury po 1989 roku powraca zarzut wiążący się z nieodbyciem żałoby, niezbędnej do normalnego funkcjonowania kultury. W dzisiejszej refleksji antropologicznej określenie to kojarzy się natychmiast z zaproponowanym przez Zygmunta Freuda przeciwstawieniem żałoby i melancholii. U Freuda pojęcie „żałoby” odnosi się oczywiście, zgodnie ze swoim pierwotnym znaczeniem, do życia jednostkowego polega na uzmysłowieniu sobie nieodwracalności straty ukochanej osoby i odcierpieniu jej. Po przeprowadzeniu tej pracy ludzkie „ja” „jest na powrót wolne i niezahamowane”. Niedokonanie żałoby prowadzi do melancholii; wówczas „ja” „ubożeje i pustoszeje”. Rozróżnienie to sprawdza się także w wiedzy o kulturze:

społeczeństwu niezbędna jest „praca żałoby”, odbywana za pośrednictwem kultury i polegająca na uzmysłowieniu sobie strat wynikających ze spotykających je klęsk i niepowodzeń. Społeczeństwo polskie miało całą listę takich klęsk do przepracowania: tragiczne wydarzenia II wojny światowej, Holocaust, stalinizm, doświadczenie PRL, także klęskę złudzenia, jakie stanowił system komunistyczny. Jeśli „praca żałoby” po nich nie zostaje odbyta, tworzy się luka, zagrażająca społecznemu zdrowiu. Kino miało tu do wykonania swoją część.

[...]

Ogromny odzew zdobył [...] film, który reżyser [Andrzej Wajda] zrealizował w zgodzie ze zbiorowymi przeświadczeniami, zarazem jednak wyjątkowy: *Katyń*(2007, nominacja do Oscara). [...] Słowo „Katyń” jest wszak w naszej kulturze nie tylko synonimem tragedii związanej ze śmiercią dwudziestu kilku tysięcy zamordowanych polskich oficerów i nie tylko znakiem zbrodni stalinowskiej; jest także synonimem kłamstwa, którego uporczywość (fałszywa wersja, mówiąca o hitlerowskiej odpowiedzialności za tę zbrodnię, obowiązywała w krajowym dyskursie publicznym niemal do samego końca PRL) łączyła się ze zbiorowym upokorzeniem Polaków, pozbawionych prawa do prawdy o własnej przeszłości. Prawdziwa opowieść o zbrodni katyńskiej miała odegnąć to wieloletnie upokorzenie.

Źródło: Tadeusz Lubelski, *Praca żałoby (fragmenty)*, [w:] tegoż, *Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*.

Polecenia

Na podstawie tekstu Tadeusza Lubelskiego wyjaśnij, jak Freud rozumiał „pracę żałoby”, a w jaki sposób tę koncepcję tłumaczy współczesna antropologia.

1

2

Na czym polega żałoba, a na czym – melancholia?

3

Jaką żałobę, zdaniem Lubelskiego, ma do przepracowania społeczeństwo polskie?

4

Jaki cel terapeutyczny, według autora tekstu, miało zrealizowanie przez Andrzeja Wajdę filmu „Katyń”?

5

Omów rolę wybranego przez ciebie tekstu literackiego w przepracowaniu polskiej żałoby, o której pisze Tadeusz Lubelski.

Słownik

aksjologia

(gr. *axia* – wartość, *logia* – wiedza, nauka) dziedzina filozofii zajmująca się wartościami

hekatomba

(gr. *hekatón* – *sto*, *bous* – byk, w starożytności wielka, składana bogom publicznie ofiara) dramatyczne wydarzenie powodujące śmierć wielu osób

praca żałoby

w psychoanalizie Zygmunta Freuda proces przeżywania straty ukochanej osoby lub cenionej wartości; według Freuda pomyślnie przebiegającą pracę żałoby zwieńcza odnalezienie nowego obiektu przywiązania

trauma

(gr. *trauma* – *rana*) trwały uraz psychiczny spowodowany nagłym i bolesnym doświadczeniem (np. śmiercią bliskiej osoby, zagrożeniem śmiercią)

Mapa myśli

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą myśli dotyczącą wojennej traumy oraz teksty kultury obrazujące zmagania z nią. Wybierz jeden ze wskazanych tekstów i wyjaśnij, jak objawia się u jego bohaterów trauma wojenna i w jaki sposób próbują sobie z nią radzić.

Polecenie 2

Wybierz wydarzenie z XX-wiecznej historii Polski, które miało dla Polaków charakter traumatyczny, i odszukaj tekst kultury (utwór literacki lub film) podejmujący problem zmagania się jednostki z konsekwencjami tego wydarzenia. Na podstawie losów bohaterów wybranego tekstu sformułuj dwa argumenty dowodzące, że doświadczenie traumy wpływa zarówno na los jednostki, jak i społeczeństwa.

Tekst kultury:

Argument 1:

Argument 2:

Słuchowisko

Polecenie 1

Zapoznaj się z fragmentem powieści Jacka Dehnela *Lala*. Wynotuj wydarzenia historyczne i związane z nimi doświadczenia, które stały się udziałem pokolenia dziadków narratora.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PTXbvMpSH>

Jacek Dehnel

Lala (fragmenty)

Zygmunt Karpiński był leśnikiem powierzchownie. Owszem, skończył wprawdzie (po jedenastu latach) odpowiednie studia, podobnie jak jego ojciec, wuj i dziadek, ale był – jak go często określała babcia – walizką zmarnowanych talentów: pianistycznego, wynalazczego i jakich tam. To jeden z powodów owej powierzchowności leśnictwa. A drugi? Ha, dziadek jeździł po nadleśnictwach z ramienia AK; pracował dla Kedywu – zbierał szczątki rozerwanych nad lasami niemieckich pocisków V1 i V21, rysował i wysyłał na mikrofilmach do Londynu. [...]

– Kiedy twój dziadek przyjechał i zapytał, czy może zamieszkać we dworze, nie oczarował mnie od razu. Ooo, nie, to nie była miłość od pierwszego wejrzenia. Owszem, uważałam go za przystojnego mężczyznę i człowieka kulturalnego, ale podbił moje serce dopiero pewnego popołudnia, kiedy gotowałam obiad. Spytałam, czy może mi podać sól, która stała na kredensie za jego plecami, a on powiedział: „Proszę pani, podałbym ją pani bezzwłocznie, ale na kolanach usiadła mi kotka, a przecież nie mogę jej spędzić, boby się na mnie śmiertelnie obraziła”. A potem jeszcze ujął mnie swoją nieporadnością, kiedy przyszedł i powiedział: „Proszę pani,

nie wiem, jak to się stało, ale uprałem koszule i rozłazał mi się w palcach”. „A jak pan je prał?” „Najzwyczajniej – on mi na to – wziąłem miedniczkę, nalałem wody, wsypałem pudełko proszku i uprałem”. Więc wzięłam go na rozplódowca.

[...]– I co?– Nic. Próbowaliśmy z twoim dziadkiem, próbowaliśmy, i nic. Musiał wyjechać do Warszawy, bo przecież i obowiązki wobec ojczyzny, i wobec żony, ale obiecał, że wróci.[...]

Babcia natomiast nie wiedziała, że dziadek trzyma w pianinie koncertowym Sommerfelda rysunki techniczne resztek rozerwanych V1 i V2. I nikt nie wiedział, że dziadek konspirować. Bo dziadek umiał konspirować. Przyszło dwóch takich z lasu, nie partyzantów, tylko jakichś szmondaków. Mówią, że są z AK i rekwirują rower dziadka.– AK? Jakie AK?– Panie, co pan? Armia Krajowa. – Jaka znowu armia? Przecież armia polska została rozbita jesienią trzydziestego dziewiątego roku.– Panie, skądęś się pan urwał? Armia, partyzantka, chłopcy z lasu...– Coś takiego. No cóż, to w takim razie prosiłbym, żeby panowie zostawili mi zaświadczenie, że ja panom tego roweru nie dałem, tylko żeście mi go siłą zabrali. W razie czego. Popukali się palcami w głowy, ale zaświadczenie wystawili. Bo dziadek umiał konspirować. Co innego ten chłopak, który w miesiąc czy dwa po zajęciu Polski zaczął chodzić po wsi ubrany w mundurową kurtkę, bryczesy i sztylpy i namawiać chłopaków do wstąpienia w szeregi partyzanckie. Wstąpili, a w dwa tygodnie później wszystkich, łącznie z watażką w sztylpach, zabrali Niemcy, bo ktoś wydał całą grupę.

Byli przecież i kolaboranci.[...]

Profesor F., taki przyzwoity człowiek, znany z dobrego serca i olbrzymiej wiedzy, szanowany w całych Kielcach. Ale co z tego, jak syna nie umiał wychować? Więc przyszli po syna chłopcy z wyrokiem za kolaborację, drzwi im otworzył ojciec i pyta, w jakiej sprawie. Chłopaki młode, profesor nie tak dawno uczył ich w liceum. Wygadali się.

– Rozumiem – powiedział profesor F. – proszę tylko o chwilę cierpliwości, chciałbym się pożegnać z synem.

Wyszedł do drugiego pokoju, zamknął za sobą drzwi. Chłopcy stali w salonie, usłyszeli wystrzał. Za moment profesor F. wychodzi do nich, blady, i mówi:

– Już nie trzeba. Sprawdzili, bo musieli, taka praca. Wyszli.

Polecenie 2

Oceń czyn profesora F. Wyjaśnij, jakie wyznawane przez bohatera wartości nakazały mu dokonanie tego czynu. Odpowiedz, czy twoim zdaniem profesor F. został naznaczony wojenną traumą.

Polecenie 3

Omów sposób prowadzenia narracji w *Lali*. Wskaż zabiegi językowe będące źródłem ironii. Czego ta ironia dotyczy?

Sposób prowadzenia narracji

Zabiegi językowe

Czego dotyczy ta ironia?

Polecenie 4

Czy ironiczny dystans do tragicznych wydarzeń może być sposobem na przezwyciężenie wojennej traumy? Sformułuj swoje stanowisko w postaci tezy i poprzyj ją dwoma argumentami. Zilustruj je odwołaniami do znanych ci dzieł literackich.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Spadkobiercy wojennej traumy. Dialog z tradycją

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wyводу oraz argumentację;

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozumowania w wypowiedziach argumentacyjnych i stosuje je we własnych tekstach;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;
2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- definiuje pojęcia: żaloba, trauma, melancholia;
- wskazuje przykłady różnych sposobów zmagania się z wojenną traumą we współczesnej literaturze i filmie polskim,
- opisuje kreację świata przedstawionego we fragmencie powieści Jacka Dehnela *Lala*, rozumie rolę ironii zastosowanej przez autora.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;

- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Spadkobiercy wojennej traumy”. Uczestnicy zajęć zapoznają się z treścią materiału przed lekcją i – w parach lub w grupach – przygotowują prezentację, w której znajdą się odpowiedzi na pytania zawarte w sekcji „Przeczytaj”:
 - Przypomnij utwory literackie poruszające problem zmagania człowieka z historią i takimi dramatycznymi wydarzeniami, jak wojna czy powstanie. W jaki sposób ukazywany jest w nich świat?
 - Omów postawy, które przyjmowali bohaterowie tych dzieł literackich.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom cele zajęć oraz wspólnie ustala z nimi kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Jakie konsekwencje dla społeczeństwa może mieć nieodbyta żałoba?*

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacje uczniów.** Uczniowie prezentują efekty swojej pracy przed lekcją. Wspólne omówienie prezentacji pod kierunkiem nauczyciela.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium zawarte w sekcji „Mapa myśli”. Uczniowie odczytują polecenie: 1 oraz 2 i wykonują je w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. Uczniowie wykonują indywidualnie następujące ćwiczenia z sekcji „Słuchowisko”: 1, 2, a następnie porównują swoje odpowiedzi z kolegą lub koleżanką. Nauczyciel wyświetla treść ćwiczenia nr 3 z sekcji „Słuchowisko”. Uczniowie rozwiązują je wspólnie na forum klasy, a nauczyciel ocenia ich pracę.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące, np.
 - *Jakie konsekwencje może mieć dla społeczeństwa nieodbyta żałoba?*
 - *W jaki sposób sztuka wspomaga pracę żałoby?*
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 4 z sekcji „Słuchowisko”.

Materiały pomocnicze:

- M. Stachura (red.), *Psychologia boju na przestrzeni dziejów. Człowiek w doświadczeniu granicznym*, Kraków 2017;

- Paweł Nowak, Izabela Łucka, *Młody Polak po doświadczeniach wojennych. Siła transgeneracyjnej transmisji traumy*, w: „Psychiatria i psychologia kliniczna”, 2014, 14 (2), s. 84–88;
Przemysław P. Grzybowski, *Śmiech życia i śmiech śmierci. Od osobistych historii po edukację do pamięci o okupacji, gettach i obozach koncentracyjnych*, Bydgoszcz 2019.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.